

ВІДГУК
офіційного опонента доктора економічних наук, доцента
Боброва Євгенія Анатолійовича
на дисертаційну роботу
Ткача Дмитра Костянтиновича
«РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИХОДУ
НА ЗОВНІШНІ РИНКИ»,
подану до захисту на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з програмами, планами, темами

Забезпечення економічної безпеки України, зокрема енергетичної, є ключовою складовою політики національної безпеки будь-якої держави. Протягом останніх років Україна як ніяка інша європейська країна відчула правдивість цього твердження.

На сьогоднішній день проблема енергетичної безпеки є визначальною в контексті існування і розвитку України як суверенної держави, що актуалізує потребу відповідних наукових досліджень і нових міждисциплінарних напрямів.

Підтримка енергетичної безпеки країни та потреба у формуванні надійного енергозабезпечення потребує створення стійкої енергетичної системи, яка гарантуватиме стабільне, достатнє за обсягом, прийнятнє за якістю і ціною забезпечення енергією. Формування такої системи без реформування ринку електроенергії неможливе. Тому нагальною залишається проблема дослідження та удосконалення організаційно-економічного механізму реформування ринку електроенергії в Україні. Ці підходи допоможуть враховувати вимоги зовнішніх ринків та передовий досвід зарубіжних країн у процесі реформування ринку електроенергії в Україні.

Виходячи з цього, актуальність теми дисертаційного дослідження Ткача Д.К., спрямованого на вирішення завдання забезпечення стабільності національної економіки України в умовах виходу на зовнішні електроенергетичні ринки не підлягає сумніву.

Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідної роботи Університету економіки та права «КРОК» в межах наукових тем: «Маркетингові стратегії розвитку підприємства в інноваційній економіці» (№ держ. реєстрації

0115U005106) та «Розробка моделей, методів та креативних технологій управління ризиками проектів бізнесу» (№ держ. реєстрації 0116U005033).

В цілому, дисертаційна робота викладена на високому науковому рівні, має логічно поєднані складові частини, які в повному обсязі відображають результати теоретичних і практичних досліджень, а також основні ідеї та пропозиції дисертанта. Робота виконана на базі ґрунтовного вивчення широкого кола наукових вітчизняних та зарубіжних джерел з досліджуваної проблематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення із змістом дисертаційної роботи та основними науковими працями дисертанта дозволяє стверджувати, що теоретико-методологічні положення і прикладні висновки та рекомендації характеризуються науковою новизною, сформульовані автором самостійно і відображають його науковий внесок у визначення теоретичних засад дослідження процесу реформування внутрішнього ринку електроенергії України з метою підготовки та підтримки виходу на зовнішні ринки електроенергії, зокрема шляхом інтеграції з європейськими системами електропостачання та використання нових можливостей для експорту електроенергії на міжнародному рівні.

Методологічні підходи і методи дослідження, що застосовані дисертантом, є адекватним інструментарієм для розв'язання поставлених у роботі завдань. Теоретичні висновки та практичні рекомендації ґрунтуються на глибокому аналізі проблем енергетичної залежності держави, заснованому на використанні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання - наукової абстракції, єдності історичного та логічного, описового методу, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, статистичного, регресійного та інших.

Висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, є логічно обґрунтованими й достовірними. Це дає підставу вважати матеріали дисертації достовірними. Достовірність отриманих наукових і практичних результатів дисертації підтверджено їх апробацією на міжнародних науково-практичних конференціях.

Наукова новизна положень і результатів дослідження, одержаних особисто здобувачем та поданих на захист

Зміст дисертації дозволяє зробити висновок про те, що поставлена мета дослідження дисертантом досягнута. Сформульовані відповідно до мети дослідницькі завдання – успішно розв'язані.

Представлену дисертацію можна вважати цілісним, логічно послідовним і завершеним науковим дослідженням реформування ринку електроенергії України в умовах виходу на зовнішні ринки.

До найбільш суттєвих результатів дисертаційного дослідження, які в сукупності розв'язують важливе наукове завдання розробки практичних рекомендацій щодо дослідження та удосконалення організаційно-економічного механізму реформування ринку електроенергії в Україні в умовах виходу на зовнішні ринки, слід віднести такі:

1. Визначення сукупності організаційно-економічних засобів і процедур, які охоплюють функції регуляторних органів, вдосконалення інфраструктури ринку, забезпечення прозорості та доступності інформації, консультування учасників ринку, організацію аукціонів, ліцензування та сертифікацію, захист прав споживачів, стимулювання інвестицій, міжнародну співпрацю (с. 30-32, с. 35-39, с. 45-49, с. 68-69).

2. Обґрунтування економіко-правового підходу до формування ефективної маркетингової стратегії українського виробника товарів енергетичної сфери на зовнішніх ринках, який (підхід) передбачає поєднання інституційних, інвестиційно-інноваційних, правових, інформаційних, мотиваційних інструментів, що дозволило розробити конкретні пропозиції для забезпечення економічного використання електричної енергії та для виходу на закордонні енергетичні ринки (с. 95-102, с. 103-105).

3. Запропоновані напрямки реформування ринку електроенергії України, які, відрізняються від існуючих тим, що спираються на застосування низки взаємопов'язаних критеріїв, а саме: можливості використання модернізаційних моделей енерговиробництва, гарантування енергетичної безпеки, зростання конкурентної спроможності українських виробників та випереджального зростання енергетичних потужностей із залученням нових інвестицій (с. 42-49).

4. Моделювання та прогнозування українського ринку електроенергії за допомогою побудови економетричної багатофакторної регресійної моделі, яка доводить існування суттєвого зв'язку між експортом електричної енергії, з однієї сторони, та чотирма впливовими змінними: виробництвом електроенергії в Україні; виробництвом електроенергії з відновлюваних джерел енергії; споживанням електроенергії в Україні, ціною на електроенергію, – з іншої (с. 120-124).

5. Пропозиції щодо оптимізації ринку електроенергії України на основі використання досвіду інших країн, зокрема, досвіду провідних європейських країн (с. 169-171, с. 172-174).

Значущість результатів дослідження для науки і практики

Наукова значущість отриманих результатів обумовлена можливістю широкого застосування розроблених в дисертації методологічних підходів для поглиблення існуючих досліджень, а також для проведення подальших наукових розробок у даній сфері.

Практична цінність одержаних результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення доведено до рівня практичних пропозицій і впроваджень. Зокрема, пропозиції та методичні розробки були впроваджені в аналітичну роботу ГС «Всеукраїнська Енергетична Асамблея» та Української асоціації зовнішньої політики. Окремі розробки були впроваджені в управлінську практику та аналітичну роботу ТОВ «АТЗТ Компанія «Сатурн Дейта Інтернешнл».

Зміст та завершеність дослідження

Структурна побудова дисертації Ткача Д.К. відповідає кваліфікаційним ознакам, стиль викладення та подача матеріалу досліджень є логічними, послідовними та зв'язаними єдиною цільовою спрямованістю.

У першому розділі дисертації проведений теоретичний аналіз реформування ринку електроенергії в умовах виходу на зовнішні ринки та зазначено, що проблема, яка досліджується, дотична до теорії прийняття рішень у галузі управління великими і складними економічними системами та інструментарію управління цими системами.

Показано, що на рівні держави Україна є дві найважливіші смислові цілі: забезпечення безпеки та підвищення рівня життя населення країни. Стверджується, що Україна стоїть на порозі ефективного вирішення життєво важливої проблеми – ефективної реалізації ринкових відносин в електроенергетиці країни. Концептуалізовано етапи «дорожньої карти реалізації енергетичної стратегії країни».

Дисертантом сформульовано поняття проблеми розвитку електроенергетики як об'єктивної необхідності усунення організаційно-економічних протиріч між існуючими та необхідними економічними інтересами виробників і споживачів ринку палива та енергії, що призводять до енергетичної кризи.

Значна увага приділена розширенню теоретичних основ формування концептуального підходу до оцінки пріоритетних проблем розвитку електроенергетики з уточненням терміна «проблема реформування ринку електроенергії в умовах виходу на зовнішні ринки», а також процесу відбору пріоритетних проблем для їх вирішення шляхом уточнення поняття «організаційно-економічний бар'єр управління». Це дозволяє встановити пріоритети розвитку галузі у взаємодії з ключовими цілями країни.

В роботі проведено дослідження інституціональних аспектів ринку електроенергії, яке показало, що вплив економічної теорії дозволив роз'яснити цілий комплекс фактів, пов'язаних з ринком електроенергії, що впливали на його утворення та результативність, наприклад, практику застосування системи «перехресного субсидування» для розрахунків, процесу створення вертикально-інтегрованих структур й інших суттєвих аспектів.

Другий розділ присвячений аналізу ринку електроенергії та оцінці конкурентних переваг української електроенергетики, які показали, що вагомі труднощі, які виникають у сфері електроенергетики пов'язані із станом конкурентної боротьби, яка характеризується високим ступенем маніпуляції.

Проведений аналіз процесу розробки маркетингової стратегії для виходу українського виробника на зовнішні ринки показав, що довгострокова стратегія компанії стосовно міжнародної експансії базується на визначенні конкретних цілей, формулюванні перспектив розвитку ринку на довгий термін, аналізі потреб споживачів, а також дослідженні можливостей та резервів підприємства.

В роботі досліджено стратегії розширення діяльності підприємств електроенергетики України на міжнародних ринках шляхом аналізу документів, які визначають основні принципи зовнішньої політики України у сфері електроенергетики. Доводиться, що після приєднання України до ENTSO-E на державному рівні необхідно змінити стратегію проникнення підприємств електроенергетики України на міжнародні ринки, оскільки це вимагає переорієнтації української енергетичної системи на відповідність європейським стандартам.

Третій розділ дисертації присвячений розгляду шляхів реформування українського ринку електроенергії. Проведений аналіз підтвердив необхідність реформування енергетичного сектору України з метою поліпшення його структури, зробивши її більш стійкою, екологічно чистою та ефективною. Це вимагає комплексного підходу, включаючи регулювання, інвестиції, технологічний розвиток і сприяння інноваціям у всіх сегментах енергетики.

В дисертації проведено аналіз діяльності генерації з відновлювальних джерел енергії, класифіковано виявлені недоліки та запропоновано авторське бачення ефективного реформування вітчизняного ринку електроенергії в галузі відновлювальних джерел енергії.

На основі проведеного дослідження, а також порівняльного аналізу ключових показників енергоринку встановлено, що українська енергетична система відповідає європейським стандартам і критеріям надійності. Визначено, що енергетична система України відповідає стандартам Європейського Союзу завдяки реалізації подібних норм і вимог щодо безпеки, якості та ефективності.

Повнота викладу основних результатів і положень дисертації в наукових фахових виданнях

Основні результати дисертаційної роботи викладено у 13 наукових працях, в т.ч. 9 статей – у наукових фахових виданнях (2 статті – в наукових іноземних виданнях), 1 розділ у колективній монографії та 3 у збірниках матеріалів міжнародних конференцій. Загальний обсяг публікацій дорівнює 5,2 авторських аркуша. Публікації автора за темою дисертації в основному розкривають її зміст.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації та її окремих положень

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження у цілому, вважаю за необхідне зупинитися на окремих його дискусійних положеннях та недоліках.

1. У розділі 1.1 є дискусійні твердження, які вимагають додаткових пояснень. Так на сторінці 35 автор зазначив: «Незважаючи на певною мірою стабільний стан економіки України...». На сторінці 38 автор написав: «Український електроенергетичний комплекс генерує достатньо електроенергії, країна виробляє її надлишок...».

2. У розділі 1.2. на сторінках 59-61 автором подана інформація в теперішньому часі, яка мала актуальність в минулому, на момент функціонування старого ринку електроенергії, так зокрема дисертант зазначає: «Оптовий постачальник електричної енергії – ДП «Енергоринок». Це державна організація (ДП – державне підприємство), яка відіграє роль оптового постачальника електричної енергії в Україні. Оптовий постачальник виступає посередником між виробниками електроенергії та роздрібними постачальниками (електропостачальниками для підприємств і населення). Основною функцією ДП «Енергоринок» є організація оптового ринку електроенергії, здійснення закупівлі електроенергії від виробників, її подальший продаж роздрібним постачальникам та регулювання оптових тарифів. Він також відповідає за координацію системи розрахунків, управління коштами в Операторі Ринку Електроенергії та є головним Оператором системи комерційного обліку електроенергії. Крім цього, його обов'язками включають підтримку правильної діяльності системи забезпечення роботи Оператора Ринку Електроенергії.». На сьогоднішній день на ДП «Енергоринок» згідно з Законом України «Про ринок електричної енергії», покладені функції зі здійснення заходів погашення кредиторської та дебіторської заборгованості, що утворилась на Оптовому ринку електричної енергії України. Співробітники ДП «Енергоринок» розробляють механізми погашення дебіторської і кредиторської заборгованості, провадять претензійно-позовну роботу щодо кредиторської та дебіторської заборгованості, надають інформацію на запити НКРЕКП, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Прокуратури України та інших

державних органів, підприємств та організацій щодо діяльності Оптового ринку електричної енергії України. До 01.07.2019 ДП «Енергоринок» виконувало функції: 1) оптового постачальника електроенергії; 2) розпорядника системи розрахунків; 3) розпорядника коштів ОРЕ; 4) секретаріату Ради ОРЕ; 5) головного Оператора системи комерційного обліку електроенергії. Далі в тексті дисертації автор правильно і достатньо конкретно описує існуючу модель ринку електричної енергії, яка діє з 2019 року.

3. Розглядаючи у розділі 3.1. напрями удосконалення ринку електроенергії та збільшення експортних можливостей України автор міг би також проаналізувати питання, які стали надзвичайно важливими відразу після впровадження нової моделі ринку: 1) усунення дискримінаційних умов і наділення рівними правами на вільний продаж електроенергії (як це визначається ст. 3 Закону України «Про ринок електричної енергії») всіх учасників ринку; 2) імплементації європейського регламенту про моніторинг на енергетичних ринках (REMIT regulation) для того, щоб обмежити конкурентів в маніпуляціях на ринку і впровадити систему штрафів за порушення, оскільки дані балансуючого ринку публікуються зі значною затримкою в часі. Положення ЄС 1227/2011 про прозорість оптового ринку електроенергії REMIT до сих пір не використовується, що було зроблено невипадково під час розробки правил нової моделі ринку. Варто зазначити, що автором дані питання просто згадуються у розділі 2.3.

4. Вимагає пояснення позиція автора у розділі 3.2. «Удосконалення шляхів реформування ринку електроенергії в Україні». В розділі автор розглянувши питання розвитку всіх видів генерації зовсім не торкається питання розвитку атомної генерації, яка завдяки рішенням Єврокомісії щодо включення атомної енергетики та газу до «зеленої» таксономії на основі побудови нових енергоблоків дала потужний старт проектуванню нових потужностей. До цього слід додати нерозкритість надзвичайно актуального питання будівництва малих модульних реакторів в Україні.

5. Вимагає додаткового пояснення твердження автора на сторінці 153 (розділ 3.2.) про нагальну потребу в активізації розвитку малих ГЕС та ГАЕС в західному регіоні України. Слід звернути увагу на загальносвітову тенденцію глобального потепління в результаті якого гідрологічна ситуація набуває ознак маловоддя. В Україні

протягом останніх років (2015, 2022, 2023) гідрологічний режим річок формувався в умовах загального дефіциту опадів протягом тривалого періоду. З середини року гідрологічна ситуація поступово наближалася і набувала ознак небезпечної ситуації природного характеру – маловоддя (гідрологічна посуха). На кінець літа витрати води на ділянках річок були нижчими або близькими до критерія маловоддя.

6. Необхідно уточнити позицію автора щодо плановості приєднання до ENTSO-E викладеного у розділі 3.3 на стор. 166, де автором зазначається: «16 березня 2022 року ОЕС України інтегрувалася до ENTSO-E. Ще до війни були прогнози про те, що це приєднання відбудеться тільки у 2023 році. Деякі аналітики стверджували, що цей процес може тягнутися ще багато років, оскільки готовності «енергетичного Євросоюзу» до прийняття України немає». Разом з цим відповідно до встановлених строків планувалося, що у лютому та червні 2022 року будуть проведені системні випробування в ізолюваному режимі при максимальних/мінімальних навантаженнях. Після синхронізованої роботи енергосистеми України з енергосистемою ENTSO-E у першому півріччі 2023 року повинна була розпочатися повноцінна робота енергосистем у синхронному режимі. ДП «НАЕК «Енергоатом» опрацьовувала це питання разом із НЕК «Укренерго». Після завершення всіх технічних процедур у Компанії очікували, що вихід на європейський ринок електроенергії дозволить реалізувати потенціал для експорту базового навантаження протягом доби.

7. Не зовсім коректним є твердження автора на сторінці 169: «Членство в ENTSO-E надасть змогу Україні після того, як закінчиться війна...». НЕК «Укренерго» є членом-спостерігачем асоціації з квітня 2022 року. Станом на 14 грудня 2023 року Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії (ENTSO-E) повідомила, що Укренерго, стане 40-м членом асоціації з 1 січня 2024 року, після схвалення Асамблеєю ENTSO-E.

В роботі є певні погрішності з оформлення і редакційні погрішності.

Проте зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки роботи Ткача Д.К.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам

В цілому, дисертаційна робота Ткача Д.К. «Реформування ринку електроенергії України в умовах виходу на зовнішні ринки» є цілісним, завершеним, самостійним дослідженням, у якому автором отримані нові теоретичні та практичні результати у сфері дослідження реформування ринку електроенергії України в умовах виходу на зовнішні ринки. Дисертація виконана на належному теоретичному рівні, відповідає вимогам пп. 5, 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Ткач Дмитро Костянтинівич заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

Доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та
галузових правових дисциплін Київського
університету права НАН України

Є.А. Бобров

